

UCHWAŁA

Dnia 15 września 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Władysław Pawlak (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Anna Owczarek

SSN Krzysztof Pietrzykowski

Protokolant Iwona Budzik

w sprawie z wniosku P. B.
przy uczestnictwie P. S. G. sp. z o.o. w W.
o ustanowienie służebności przesyłu,
po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym
w dniu 15 września 2017 r.,
zagadnienia prawnego przedstawionego
przez Sąd Okręgowy w L.
postanowieniem z dnia 30 marca 2017 r.,

"Czy w postępowaniu o ustanowienie służebności przesyłu dopuszczalne jest wydanie na podstawie art. 318 § 1 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. postanowienia wstępnego o uznaniu żądania ustanowienia tej służebności za usprawiedliwione?"

podjął uchwałę:

W postępowaniu o ustanowienie służebności przesyłu jest dopuszczalne wydanie, na podstawie art. 318 § 1 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c., postanowienia wstępnego o uznaniu żądania ustanowienia tej służebności za usprawiedliwione w zasadzie.

UZASADNIENIE

Wnioskodawca P. B. domagał się ustanowienia na stanowiącej jego własność nieruchomości składającej się z działki nr 11/7, położonej w L. o powierzchni 1,3896 ha, dla której jest prowadzona księga wieczysta nr .../4, na rzecz uczestniczki P. S. G. sp. z o.o. służebności przesyłu, polegającej na znoszeniu znajdujących się na tej nieruchomości oraz pod jej powierzchnią urządzeń i instalacji sieci gazowej o długości 238,5 m i średnicy DN 315 i DN 300 oraz przesyłu nimi gazu, dostępie uczestniczki do urządzeń przesyłowych w celu przeprowadzenia inspekcji ich stanu, usunięcia wszelkich usterek i awarii, a także konserwacji i remontów, w tym wymiany zniszczonych i zużytych elementów urządzeń, jak również ich odbudowy wraz z prawem przejazdu przez nieruchomość potrzebnym sprzętem i przejścia, celem dostępu do tych urządzeń, za wynagrodzeniem w kwocie 286 200 zł.

W odpowiedzi na wniosek uczestniczka wniosła o jego oddalenie, wskazując, że posiada tytułu prawny do korzystania z tej nieruchomości w postaci lokalizacji gazociągu, wybudowanego na podstawie stosownych pozwoleń budowlanych. Podniosła też zarzut nabycia spornej służebności przez zasiedzenia wskutek posiadania nieruchomości w takim zakresie przez ponad 20 lat w dobrej wierze. Ponadto zakwestionowała wysokość żądanego przez wnioskodawcę wynagrodzenia jako wygórowanego.

Postanowieniem wstępnym z dnia 22 sierpnia 2016 r. Sąd Rejonowy w L. uznał żądanie wnioskodawcy za usprawiedliwione w zasadzie. Wydanie tego orzeczenia było konsekwencją uznania, iż podniesiony przez uczestniczkę zarzut zasiedzenia służebności nie zasługiwał na uwzględnienie.

Rozpoznając apelację uczestniczki, Sąd Okręgowy w L. powziął wątpliwości co do dopuszczalności wydania w sprawie o ustanowienie służebności przesyłu postanowienia wstępnego o uznaniu żądania ustanowienia tej służebności za usprawiedliwione w zasadzie.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 318 § 1 k.p.c. sąd, uznając roszczenie za usprawiedliwione w zasadzie, może wydać wyrok wstępny tylko co do samej zasady, a co do spornej wysokości żądania - zarządzić bądź dalszą rozprawę, bądź jej odroczenie. Nie jest więc dopuszczalne wydanie wyroku wstępnego, jeżeli sąd uzna roszczenie za bezzasadne, gdyż w takim wypadku powództwo podlega oddaleniu.

Pojęcie „zasada roszczenia” w rozumieniu art. 318 § 1 k.p.c. oznacza konkretne prawo lub stosunek prawny, w sensie istnienia stosunku prejudycjalnego warunkującego istnienie lub nieistnienie dochodzonych roszczeń, a nie pogląd prawny, czy faktyczny, któremu sąd chce dać wyraz w swoim rozstrzygnięciu (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2000 r., II CKN 738/98, OSNC 2000, nr 7-8, poz. 146 i postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 października 2009 r., III CSK 21/09, OSNC 2010 r., nr 4, poz. 61). Termin ten odnosi się do strony przedmiotowej, a nie podmiotowej procesu, co oznacza, że wyrokiem wstępnym nie można rozstrzygać tylko o legitymacji procesowej czynnej lub biernej (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 czerwca 1982 r., IV CR 230/82, OSNCP 1983, nr 2-3, poz. 42).

Strukturę wyroku wstępnego determinuje możliwe rozgraniczenie dwóch sfer działalności jurysdykcyjnej sądu, tj. ustalenie samej zasady i w dalszym toku procesu orzeczenie sankcji polegającej w wypadku uwzględnienia powództwa o świadczenie, na jego zasądzeniu w uzasadnionej wysokości. Wyrok wstępny ma formę pozytywną i może dotyczyć tylko powództwa, a nie zgłoszonego zarzutu potrącenia (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 października 1997 r., II CKN 365/97, OSNC 1998, nr 4, poz. 66).

Kodeks postępowania cywilnego w zakresie regulującym postępowanie nieprocesowe w ogólności nie zawiera przepisu o takiej treści, jak art. 318 k.p.c. Natomiast ustawodawca wprost wskazał rodzaje spraw oraz przedmiot postępowania, który może zostać rozstrzygnięty postanowieniem wstępnym (por. art. 567 § 2 k.p.c., art. 618 § 1 k.p.c., art. 685 k.p.c.). Dopuszczalność wydawania postanowień wstępnych w wielowątkowych pod względem faktycznym i prawnym sprawach o zniesienie współwłasności, dział spadku oraz o podział

majątku wspólnego podyktowana jest dążeniem do skoncentrowania w jednym postępowaniu wszystkich sporów między uczestnikami. Sąd rozstrzyga postanowieniami wstępnymi samodzielnie i ostatecznie objęte nimi kwestie, które ze względu na ich przedmiot muszą być rozpoznane przed wydaniem orzeczenia co do głównego przedmiotu sprawy, a zatem mają znaczenie prejudycjalne dla sprawy głównej. Stosownie do art. 618 § 2 k.p.c. w zw. z art. 688 k.p.c. i art. 567 § 3 k.p.c., z chwilą wszczęcia postępowania o zniesienie współwłasności, dział spadku czy o podział majątku wspólnego odrębne postępowanie w sprawach wymienionych w art. 567 § 2 k.p.c., art. 618 § 1 k.p.c., art. 685 k.p.c. jest niedopuszczalne.

Wskazanie przez ustawodawcę konkretnych spraw rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym, w których możliwe jest wydanie postanowienia wstępnego skłoniło judykaturę w niektórych orzeczeniach do poglądu, iż w postępowaniu nieprocesowym sąd może wydać postanowienie wstępne jedynie w tych przypadkach, w których ustawodawca to wyraźnie dopuszcza (por. uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 26 lutego 1968 r., III CZP 101/67, OSNCP 1968, nr 12, poz. 203 i uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 1999 r., II CKN 750/98, OSNC 2000, nr 6, poz. 107).

W orzecznictwie Sądu Najwyższego dominuje jednak pogląd opowiadający się za dopuszczalnością wydawania postanowień wstępnych w sprawach rozpoznawanych w trybie nieprocesowym, poza wyżej wymienionymi ustawowo przypadkami. Dopuszczalność wydawania postanowień wstępnych wywodzi się z odpowiedniego stosowania w postępowaniu nieprocesowym art. 318 § 1 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. oraz z założenia, że w przypadkach, gdy ustawa reguluje wydanie postanowienia wstępnego w postępowaniu nieprocesowym, chodzi o instytucje odmienną niż określona w art. 318 § 1 k.p.c. (zob. uchwały Sądu Najwyższego z dnia 9 maja 1967 r., III CZP 37/67, OSNCP 1967, nr 11, poz. 198, z dnia 16 marca 2007 r., III CZP 17/07, OSNC 2008, nr 2, poz. 20, z dnia 7 maja 2010 r., III CZP 34/10, OSNC 2010, nr 12, poz. 160; postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 21 października 1999 r., I CKN 169/98, OSNC 2000, nr 5, poz. 86, z dnia 17 kwietnia 2000 r., V CKN 23/00, nie publ., z dnia 7 sierpnia

2003 r., IV CKN 384/01, nie publ, z dnia 30 września 2004 r., IV CK 455/04, z dnia 9 lutego 2005 r., III CK 431/04, nie publ., z dnia 8 listopada 2013 r., I CSK 723/12, nie publ, z dnia 25 sierpnia 2016 r., V CSK 665/15, nie publ.).

Treść art. 567 § 2 k.p.c., art. 618 § 1 k.p.c. i art. 685 k.p.c. prowadzi do wniosku, że mimo zbieżności nazwy, omawiane szczególne postanowienia wstępne nie są w istocie orzeczeniami odpowiadającymi wyrokowi wstępnemu w rozumieniu art. 318 § 1 k.p.c. W odróżnieniu bowiem od wyroków wstępnych, postanowienia, o których mowa w art. 567 § 2 k.p.c., art. 618 § 1 k.p.c. i art. 685 k.p.c. mogą mieć też treść negatywną. Wskazanymi rodzajami postanowień wstępnych sąd rozstrzyga ostatecznie i w całości te spory, a nie jak przy wyrokach wstępnych o samej zasadzie roszczenia. W tych szczególnych przypadkach przedmiotem orzekania jest więc nie tyle przesądzenie o zasadzie, ale ostateczne załatwienie pewnej kwestii, która ma znaczenie dla ostatecznego rozstrzygnięcia w sprawie działowej. Szczególne postanowienia wstępne, wskazane w art. 567 § 2 k.p.c., art. 618 § 1 k.p.c. i art. 685 k.p.c. nie mają odpowiedników w przepisach o wyrokach wstępnych wydawanych w procesie. W związku z tym należy uznać, że stanowią one wyodrębnioną, zamkniętą kategorię postanowień wstępnych, właściwą sprawom działowymi i odpowiadającą ich specyfice.

Szczególny rodzaj postanowienia wstępnego, który może zostać wydany w sprawach działowych, przewiduje art. 11 ust. 2 ustawy z dnia 24 czerwca 1994 r. o własności lokali (jedn. tekst: Dz. U. z 2015 r., poz. 1892 ze zm. - dalej: „u.w.l.”), to jest gdy uczynienie zadość przesłance samodzielności lokali wymaga wykonania robót adaptacyjnych. Wówczas sąd może w postanowieniu wstępnym uznającym żądanie ustanowienia odrębnej własności lokali w zasadzie za usprawiedliwione, upoważnić zainteresowanego uczestnika postępowania do ich wykonania - tymczasowo na jego koszt, a w razie przeszkód stawianych przez innych uczestników, sąd może wydać stosowne nakazy lub zakazy. Ma ono jednak inny charakter, aniżeli postanowienia wstępne, o których mowa w art. 567 § 2 k.p.c., art. 618 § 1 k.p.c., art. 685 k.p.c. Przede wszystkim bowiem postanowieniem tym sąd nie rozstrzyga ostatecznie kwestii podziału budynku przez ustanowienie odrębnej własności lokali. W istocie jest orzeczeniem co do sposobu podziału

fizycznego nieruchomości przez ustanowienie odrębnej własności lokali i zbliża się swoją istotą do konstrukcji wyroku wstępnego, o którym stanowi art. 318 § 1 k.p.c.

Sąd Najwyższy przyjął, że w postępowaniu nieprocesowym w sprawach o zniesienie współwłasności, dział spadku, czy podział majątku wspólnego może być wydane postanowienie wstępne na podstawie art. 318 § 1 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., także w przypadkach nie objętych normami art. 567 § 2 k.p.c., art. 618 § 1 k.p.c. i art. 685 k.p.c., o ile zachodzi potrzeba ustalenia istnienia określonego stosunku prawnego lub prawa i zasądzenia roszczenia, gdy sporna jest zarówno sama zasada, jak i wysokość roszczenia (zob. uchwały Sądu Najwyższego z dnia 16 marca 2007 r., III CZP 17/07, z dnia 7 maja 2010 r., III CZP 34/10 oraz postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 21 października 1998 r., I CKN 169/98, z dnia 19 kwietnia 2000 r., II CKN 892/98, nie publ., z dnia 24 stycznia 2002 r., III CKN 503/00, nie publ., z dnia 9 lutego 2005 r., III CK 431/04). Trzeba podkreślić, iż w przypadku pewnych spraw, w których ze względu na przedmiot jest dopuszczalne wydanie postanowienia wstępnego na podstawie art. 318 § 1 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. mogłyby się one toczyć w procesie, gdyby nie zostało wszczęte postępowanie działowe (np. w sprawie o zwrot nakładów i wydatków na przedmiot współwłasności, spadku, czy majątku wspólnego). Nie jest jednak dopuszczalne wydanie postanowienia wstępnego określającego sposób dokonania działu spadku lub zniesienia współwłasności (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 22 października 2009 r., III CSK 21/09, z dnia 8 listopada 2013 r., I CSK 723/12, nie publ.; z wyjątkiem przewidzianym w powołanym art. 11 ust. 2 u.w.l.), jak również w ramach postępowania o podział majątku wspólnego przez ograniczenie podziału do jego części przez wyłączenie z podziału pewnego składnika majątkowego (zob. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 22 września 1977 r., III CZP 72/77, OSNCP 1978, nr 4, poz. 65). W postępowaniu o podział majątku wspólnego, postanowienie wstępne może rozstrzygać spór co do tego, czy konkretny składnik majątkowy wchodzi, czy też nie wchodzi do tego majątku. Natomiast przedmiotem postanowienia wstępnego nie może być ustalenie składu majątku wspólnego, ponieważ po takim ustaleniu, sąd powinien równocześnie dokonać rozliczeń między uczestnikami, co jest przedmiotem rozstrzygnięcia w postanowieniu kończącym postępowanie w sprawie (por. postanowienia Sądu

Najwyższego z dnia 9 lutego 2005 r., III CK 43/04, nie publ. i z dnia 16 stycznia 2013 r., II CSK 193/12, nie publ.).

Na gruncie konkretnych stanów faktycznych w sprawach rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym w orzecznictwie dopuszczono możliwość wydania postanowienia wstępnego w postępowaniu o stwierdzeniu nabycia spadku, w celu rozstrzygnięcia sporu o ustalenie ważności lub nieważności testamentu (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 9 maja 1967 r., III CZP 37/67) oraz w sprawie o ustanowienie służebności drogi koniecznej za wynagrodzeniem (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 października 1999 r., I CKN 169/98).

Natomiast za niedopuszczalne uznano wydanie postanowienia wstępnego w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku w przedmiocie uznania spadkobiercy za niegodnego (zob. uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 26 lutego 1968 r., III CZP 101/67, uchwała Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 1967 r., III CZP 31/67, OSPiKA 1968, nr 3, poz. 53). Z kolei w postanowieniu z dnia 21 lipca 2016 r., II CSK 604/15, nie publ., Sąd Najwyższy uznał za niedopuszczalne wydanie w sprawie o ustanowienie służebności przesyłu postanowienia wstępnego o uznaniu roszczenia za usprawiedliwione w zasadzie w związku z nieuwzględnieniem podniesionego przez uczestnika zarzutu zasiedzenia tej służebności. W uzasadnieniu wyjaśnił, że objęte zarzutem uczestnika prawo nabycia służebności przez zasiedzenie nie stanowi elementu podstawy roszczenia wnioskodawcy o ustanowienie służebności przesyłu (art. 305¹ - 305² k.c.) i dlatego taki stan faktyczny nie realizuje hipotezy normy wynikającej z art. 318 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. Zarzuty oparte na własnym prawie uczestnika nie naruszają roszczenia wnioskodawcy, lecz przeciwstawiają mu prawo tego zainteresowanego, zwalniając go od obowiązku uczynienia zadość dochodzonemu roszczeniu. Ponadto, Sąd Najwyższy zwrócił uwagę na różnice pomiędzy sprawą o ustanowienie służebności drogi koniecznej (w której określenie wynagrodzenia poprzedza wybór wariantu przebiegu drogi koniecznej), a sprawą o ustanowienie służebności przesyłu (w której elementem podstawy wniosku nie jest wybór przebiegu trasy przesyłu).

Rozstrzygając kwestię dopuszczalności w ogóle wydawania postanowień wstępnych w postępowaniu nieprocesowym poza przypadkami wyraźnie wskazanymi w ustawie należy podkreślić, iż ta kwestia powinna być rozstrzygana przy odpowiednim zastosowaniu art. 318 § 1 k.p.c. W konsekwencji możliwość wydania postanowienia wstępnego jest uzależniona o charakteru sprawy, w której da się wyróżnić sfery orzekania o zasadzie roszczenia i o jego wysokości, oraz od tego, czy pomiędzy uczestnikami postępowania sporna jest zarówno zasada roszczenia, jak i jego wysokość.

Postanowienie wstępne, tak jak i wyrok wstępny zmierza do uniknięcia dalszej bezcelowej pracy sądu pierwszej instancji przy wyjaśnianiu i rozstrzyganiu o wysokości dochodzonego roszczenia. Z możliwości wydania postanowienia wstępnego sąd powinien korzystać jedynie wówczas, gdy jest to celowe, a względy ekonomii procesowej przemawiają na rzecz przesądzenia o konkretnym prawie lub stosunku prawnym bez prowadzenia postępowania w pozostałym zakresie, które może okazać się zbędne, gdyby w ramach kontroli instancji stwierdzono wadliwość merytoryczną orzeczenie wstępnego, a zatem, gdy w ten sposób wydanie postanowienia wstępnego wpłynie korzystanie na sprawność postępowania i spowoduje zaoszczędzenie dodatkowych kosztów postępowania.

W rozpoznawanej sprawie z wnioskiem o ustanowienie służebności przesyłu wystąpił właściciel nieruchomości, w związku z tym, że przedsiębiorca przesyłowy odmawia zawarcia umowy o korzystanie ze znajdujących się na tej nieruchomości urządzeń, o których mowa w art. 49 § 1 k.c. Ustanowienie służebności następuje za wynagrodzeniem (art. 305² § 2 k.c.). Roszczenie to ma charakter kształtujący, a zatem postanowienie w przedmiocie ustanowienia służebności wywiera skutek konstytutywny. Fakt, że w wyniku orzeczenia sądu o ustanowieniu służebności przesyłu dochodzi do ukształtowania prawa nie dyskwalifikuje dopuszczalności uznania tak sformułowanego żądania za usprawiedliwione w zasadzie w rozumieniu art. 318 § 1 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. Postanowienie wstępne ma charakter wyłącznie procesowy, w tym sensie, że wywołuje skutek tylko w postępowaniu, w którym zostało wydane i nie może uzyskać prawomocności materialnej bez następnie wydanego postanowienia końcowego.

Za rozstrzygnięcie o zasadzie roszczenia w sprawie o ustanowienie służebności przesyłu należy uznać orzekanie o tym, że żądanie to może być uwzględnione, a zatem czy na nieruchomości posadowiono urządzenie przesyłowe należące do przedsiębiorstwa przesyłowego, czy przedsiębiorca odmawia zawarcia umowy, czy służebności jest konieczna do korzystania z urządzeń, a także, czy przedsiębiorstwu przesyłowemu nie przysługuje inny tytuł prawny do korzystania z nieruchomości np. służebność nabyta w wyniku zasiedzenia. Ta okoliczność powinna być oceniana jako powstanie sporu co do kwestii istnienia przesłanek uwzględnienia wniosku o ustanowienie służebności przesyłu. W istotę tego rodzaju sprawy wpisuje się spór o zasadę, skoro warunkiem ustanowienia w tym trybie służebności jest wcześniejsza odmowa przedsiębiorcy zawarcia umowy o jej ustanowienie. Podniesienie przez przedsiębiorstwo przesyłowe zarzutu zasiedzenia służebności przesyłu dowodzi, że zasada roszczenia jest między wnioskodawcą i uczestnikiem sporna. W tym wypadku taki zarzut oparty na własnym prawie uczestnika ma zasadniczy i bezpośredni wpływ na byt prawny roszczenia wnioskodawcy o ustanowienie służebności przesyłu. Niespełnienie przez uczestnika przesłanek warunkujących nabycie tego prawa przez zasiedzenie powoduje, że roszczenie wnioskodawcy jest usprawiedliwione w zasadzie. Oczywiście postanowienie wstępne (art. 318 § 1 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.) może być tylko postanowieniem pozytywnym - uwzględniającym żądanie w zasadzie, gdyż jedynie w takim wypadku wchodzi w grę późniejsze orzekanie o jego wysokości (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 października 1966 r., I CR 333/66, PUG 1967, nr 6, poz. 212, uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2000 r., II CKN 738/98). Z kolei w razie uwzględnienia zarzutu zasiedzenia służebności gruntowej lub służebności przesyłu, sąd nie wydaje postanowienia wstępnego, lecz rozstrzyga postanowieniem o oddaleniu wniosku o ustanowienie służebności przesyłu.

Powyższe wskazuje, że z formalnego punktu widzenia, istota sprawy o ustanowienie służebności przesyłu, jak i elementy konstrukcyjne orzeczenia rozstrzygającego, nie sprzeciwiają się dopuszczalności wydania postanowienia wstępnego uznającego żądanie właściciela nieruchomości o ustanowienie służebności przesyłu za usprawiedliwione w zasadzie, gdy w danej sprawie jest

sporna zasada roszczenia i jego wysokość. Natomiast o tym, czy zachodzi potrzeba wydania postanowienia wstępnego powinny decydować kryteria celowości i efektywności postępowania w stanie faktycznym konkretnej sprawy i stopień jej skomplikowania pod względem faktycznym lub prawnym w odniesieniu do zasady roszczenia. Innymi słowy, tym kryteriom nie będzie służyło wydanie postanowienia wstępnego w sytuacji, gdy np. podniesiony przez przedsiębiorstwo przesyłowe zarzut zasiedzenia służebności przesyłu jest ze względu na przytoczone okoliczności faktyczne i przedstawione dowody oczywiście bezzasadny.

Adresatem normy zawartej w art. 318 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. jest sąd, ale nie ma on obowiązku wydawania postanowienia wstępnego.

Istnienie formalnych przesłanek warunkujących wydanie postanowienia wstępnego oraz celowość jego wydania w danej sprawie podlega kontroli instancyjnej.

Z tych względów Sąd Najwyższy podjął uchwałę na podstawie art. 390 § 1 k.p.c.

kc

jw